

Oponentský posudek disertační práce PhDr. Martina Valenty

„Revoluce na pořadu dne. Kritická teorie Frankfurtské školy a její recepce v německém protestním levicovém hnutí šedesátých let dvacátého století, Frakci Rudé armády a německé Straně zelených: diskursivní analýza“

Je trpkým konstatováním, že kritická teorie se v českých zemích dosud dočkala jen okrajové recepce. Platí to bohužel o všech oborech, do nichž tato teorie zasáhla (filosofie, politologie, sociologie, psychologie, estetika). Proto je třeba uvítat autorův záměr zaplnit tuto mezeru na poli sociálních a politických dějin. Autor si při tom vytyčil téma, které je objevené nejen v kontextu českého, nýbrž i evropského bádání: jaký byl vztah protestního hnutí šedesátých let, Frakce Rudé armády a rané strany Zelených ke kritické teorii? Jak se uvádí v Úvodu, bádání na tomto tématu je v zárodku i v Německu, protože zde vládne stále malý historický odstup od událostí spojených s těmito sociálními hnutími a organizacemi.

Práce je rozčleněna do devíti kapitol. Jádrem práce tvoří kapitola šestá, sedmá a osmá, v nichž se na konkrétním historickém materiálu zkoumají stopy působení kritické teorie, stejně jako proměny vztahu těchto sociálních hnutí, organizací a jejich představitelů ke kritické teorii.

Autor v celé práci usiluje o důkladnost, plastický obraz a nalezení širších souvislostí. V kapitole třetí nás podrobně seznamuje s dějinami Institutu pro sociální výzkum, aby si vytvořil pozadí, na němž pak bude rozvíjet stěžejní téma práce. (Tato pasáž je sama o sobě cenná tím, že, pokud je mi známo, je to první ucelený text o dějinách Institutu v češtině, který se opírá o bohaté odborné prameny.)

V kapitole páté věnované rekonstrukci německého protestního hnutí let 1967-1969 podává plastický obraz a tento fenomén mapuje geneticky zhruba od jeho zrodu v polovině šedesátých let. Zabývá se však i předchozím vývojem na německé levici, a objeveně zdůrazňuje rozcestí, na němž německá levice stanula v roce 1959 v souvislosti s odpoutáním SPD od marxismu (Godesberský program), které vyvolalo potřebu zformovat radikálnější levicovou politickou sílu (s.185). Chybí snad jen přesah k obdobným dějům v jiných zemích, tj. vysvětlení, které německé protestní hnutí zařazuje do „světové revoluce 1968“, jak o ní píše Immanuel Wallerstein.

Rozhodující kapitoly práce, tj. kapitola šestá, sedmá a osmá, se vyznačují dobře odvedeným studiem původních materiálů (časopisu Argument, Konkret, dokumentů a programových prohlášení daných hnutí a organizací) ve vztahu k otázce, nakolik a jakým způsobem se v nich zrcadlilo myšlení kritické teorie. V šesté kapitole se dosti podrobně analyzují vlivy kritické teorie u směrodatných osobností protestního hnutí, jako byl Rudi Dutschke nebo Hans-Jürgen Krahl. Cenné jsou pasáže o komplikovaném vztahu mezi protestním hnutím a Adornem, které ukazují na to, že Adorno v této věci zůstal nevyhraněný a kolísal, tj. neměl teoreticky podloženou interpretaci protestního hnutí. A totéž se dá pravděpodobně říct o celé kritické teorii té doby. Doplnující poznámka: kritická teorie nevypracovala teoretické nástroje, které by jí umožnily zaujmout jednoznačný postoj ke konkrétním politickým hnutím, událostem nebo reálně existujícím společenským systémům. To se projevovalo mj. tím, že se odmítala vyjádřit, na čí straně ve „studené válce“ stojí. (Horkheimer sice prohlásil, že na straně liberální demokracie, ale toto prohlášení nemělo dostatečnou oporu v jeho teorii; Adorno tuto

otázku odmítal s tím, že je výsledkem nadekretované volby mezi černým a bílým). Tento apolitický rys kritické teorie by stálo za to více analyzovat, aby se více prosvětlo její mjění s protestním hnutím a kontrapozice mezi ní a politikou ozbrojeného boje RAF.

V kapitole sedmé se objevuje, že RAF nemohla své radikální pojetí politického boje stavět na kritické teorii a neomarxismu, a vycházela z revolučního marxismu (Lenin, Mao). Došlo tu tedy k přímé konfrontaci těchto dvou verzí marxismu (intelektuální levice „byla začleněna do sféry protivníků RAF,“ s.308), téma, které by se dalo rozvíjet ve vztahu k problému politizace společenské teorie.

Objevné je rovněž vystopování vlivu kritické teorie na programových prohlášeních německé strany Zelených (s.327n.), co se týká kritiky kultu růstu, konzumu a civilizačního úpadku. To je důležitý motiv, který podle mne přispěl k tomu, aby v německém ekologickém hnutí nepřevážily konzervativní, anti-industriální tendence, a autorovou zásluhou je, že na tyto skryté kořeny levicového a humanistického ladění strany Zelených poukázal.

V Závěru se autorovi podařilo přesvědčivě shrnout hlavní výsledky práce. Odpovídá zde souhrnně na hlavní otázky položené v Úvodu.

Prameny a literatura je obsáhlá a přehledně uspořádaná. Zahrnuje relevantní zdroje k tématu.

Připomínky:

Autor se v druhé kapitole snaží dedukovat obsah pojmů kritické teorie a Frankfurtské školy z encyklopedických hesel a lexik různých disciplín (s.29). Tento metodologický postup snad může sloužit jako první přiblížení se k problematice, ale ve vědecké práci by se hned na začátku mělo vycházet z primárních pramenů, v nichž se tyto pojmy ustavovaly a dále vyvíjely. Celá kap. 2 by mohla mít smysl jako poznámka pod čarou. Tento postup potom vede k jakémusi esencialistickému pojmu kritické teorie jako něčeho jednou daného. Na konci této kapitoly se pak vyslovuje snad až kuriozně působící myšlenka, že po druhé světové válce se v Institutu již kritická teorie nepěstovala. Autor naráží na změny v terminologii a důrazech po druhé světové válce, ale ty jsou součástí vnitřního vývoje kritické teorie. Z toho by vyplýval absurdní závěr, že Horkheimer, Adorno, Habermas, Honneth a další představitelé poválečného Institutu nepatří do kritické teorie. Tento závěr ovšem nepřijímá ani autor, když např. na s. 76 mluví o třech generacích kritické teorie, do níž eo ipso řadí všechny právě uvedené teoretiky (viz také s. 272). Rozlišit je zapotřebí spíše jednotlivé generace kritické teorie, kam se řadí i ti, kteří nejsou bezprostředně spojeni s Institutem, v případě druhé, habermasovské generace např. Seyla Benhabibová. Navíc lze kromě diachronního členění provést i členění synchronní. Ve stejné době, kdy se rozvíjí druhá generace, nadále zde působí Alfred Schmidt, který udržuje impuls první generace a má i pokračovatele, Oskara Negta a další.

Autor se pojem kritické teorie snaží vyvodit z vlastních pramenů Institutu nebo autorů s ním spjatých až ve čtvrté kapitole. Teprve zde se dostává k vymezení, které je teoreticky relevantní. Bere také v potaz jeho „proměnlivost“ (s.80). Tuto pasáž bych proto při dalších úpravách práce navrhol umístít na místo kapitoly druhé.

Martin Valenta při líčení vývoje Ericha Fromma zařazuje do kritické teorie i jeho práci *Strach ze svobody*, a dokonce ji označuje za „první ucelenou systematizující podobu kritické teorie.“ (s.90). I

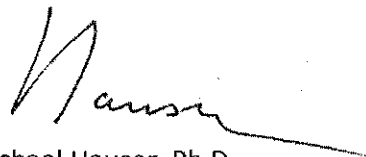
když výše naznačuje výhrady Horkheimera vůči Frommovi, zde tyto námitky neuvádí. Tato kniha je vyvrcholením rozchodu kritické teorie s Frommem a nakonec i psychoanalýzou (Horkheimer kritizoval psychoanalýzu už ve svém článku *Montaigne a funkce skepse* z roku 1938). Důvody tohoto rozchodu v souvislosti se zmíněnou knihou shrnuje Wiggershaus (dílo uvedené v disertační práci, s. 301nn.). Je poněkud nesrozumitelné, proč autor nyní rozšiřuje pojem kritické teorie tak, aby se do ní vešel i Fromm tohoto období, když dříve její pojem zúžil natolik, že se do ní nevměstnali ani poválečný Horkheimër a Adorno.

Celkově se autorovi rozpadá pojem kritické teorie do jejích několika pojmů. Kritickou teorii ve čtvrté kapitole představuje tak, že de facto každý teoretik Institutu měl svou vlastní verzi. Programový Horkheimerův článek *Tradiční a kritická teorie*, který sloužil jako základní sebevymezení kritické teorie první generace tak klade na stejnou rovinu jako třeba Frommův *Strach ze svobody*. Kvůli tomuto rozdrobení kritické teorie se mu nedaří rekonstruovat její celkové teoretické založení či chcete-li paradigma, které se Horkheimer a Adorno pokoušeli dále rozvíjet a zároveň chránit před pronikáním prvků, které by ho rozmělnily nebo přesměrovaly (to je právě případ Fromma a jeho humanistické revize psychoanalýzy).

Na druhou stranu je zapotřebí ocenit, že pokud autor shrnuje celkovou pozici kritické teorie, tak jeho interpretace odpovídá věci. Píše, že její autoři se „ve své kritice nikdy neocitli na konzervativních pozicích anti-industrialismu“ (s. 174). Existují totiž takové interpretace, které kritickou teorii první generace, a zvláště její reprezentativní práci *Dialektiku osvícenství*, chápou jako odklon od projektu osvícenství a moderny, protože vidí pouze kritickou stránku této knihy, nikoli už její emancipační náboj. A tomu se autor vyhnul.

Tyto připomínky nejsou vzhledem k hlavnímu tématu práce zásadní. Práci proto doporučuji k obhajobě.

V Praze 23.5. 2010

Mgr. Michael Hauser, Ph.D.